

פרשת יתרו

"וישמע יתרו – מה שמועה שמע ובא?"

מכילתא יתרו, דעמלק, א

"וישמע יתרו" – מה שמועה שמע ובא?

מלחמת עמלק שמע ובא – דברי רבי יהושע

רבי אלעזר המודעי אומר – מתן תורה שמע ובא

רבי אליעזר אומר – קריעת ים סוף שמע ובא

עמוס כהן

חז"ל התחבטו בנושא, כמובא במכילתא:

'וישמע' - מה שמועה שמע ובא, מלחמת עמלק שמע ובא, שהיא כתובה בצידו, דברי ר' יהושע. ר' אלעזר המודעי אומר: מתן תורה שמע ובא, בשעה שנתנה תורה לישראל זעו כל מלכי האדמה בהיכליהם... באותה שעה נתקבצו כל מלכי אומות העולם אצל בלעם הרשע, אמרו לו, בלעם, שמא המקום עושה לנו כמו שעשה לדור המבול? אמר להם: שוטים שבעולם, כבר נשבע הקב"ה לנח שאינו מביא מבול לעולם... כיון ששמעו מפיו הדבר הזה ענו כולם ואמרו: ה' עז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום, ופנו והלכו איש למקומו, ר' אליעזר אומר קריעת ים סוף שמע ובא. (מכילתא יתרו, מסכתא דעמלק, א) שלוש תשובות שונות לשאלה מה שמע יתרו מצאנו כאן. ר' יהושע סובר שיתרו התרשם ממלחמת עמלק, ר' אלעזר המודעי סובר שהגעת יתרו קשורה למתן תורה ור' אליעזר סובר שהעניין נובע דווקא מקריעת ים סוף. מחלוקת זו נקשרה בגמרא (זבחים קטז) למחלוקת חז"ל בשאלה האם יתרו הגיע לפני מתן תורה או אחרי מתן תורה- בני ר' חייא ורבי יהושע בן לוי, חד אמר יתרו קודם מתן תורה היה, וחד אמר יתרו אחר מתן תורה היה.

ר' יהושע ור' אליעזר סוברים שיתרו הגיע לפני מתן תורה, ולפיכך הפרשה כתובה בסדר המאורעות הכרונולוגי, ואילו ר' אלעזר המודעי סובר שיתרו הגיע לאחר מתן תורה, ולפיכך צריך עדיין להסביר מדוע הוקדמה פרשת יתרו לזמנה האמיתי. רש"י אינו מביא את הדעות השונות, ומפרש בפשטות: "מה שמועה שמע ובא, קריעת ים סוף ומלחמת עמלק". רש"י מאחד, איפוא, את דעותיהם של ר' יהושע ור' אליעזר לדעה אחת ואינו מזכיר כלל את דעתו של ר' אלעזר המודעי, ומכריע, ככל הנראה, שיתרו הגיע לפני מתן תורה.

ראב"ע מוכיח באריכות את צידקת הטענה שיתרו בא לאחר מתן תורה: "ועוד, כתיב 'והודעתי את חקי האלהים ואת תורתיו', והנה זה אחר מתן תורה, והעד הנאמן על דברי, כי כן כתיב - (ויבא יתרו) אל המדבר אשר הוא חנה שם הר האלקים' ומסכם: "ועתה אפרש למה נכנסה פרשת יתרו במקום הזה, בעבור שהזכיר למעלה הרעה שעשה עמלק לישראל הזכיר כנגדו הטובה שעשה יתרו לישראל".

אכן, טעמו של ראב"ע אינו מספק והרמב"ן במקום דן בדבריו באריכות ומקשה עליהם קושיות רבות, כדבריו: "ועם כל זה אני שואל על הדעת הזו כשאמר הכתוב 'וישמע יתרו את כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו כי הוציא ה' את ישראל ממצרים', ולמה לא אמר ששמע מה שעשה למשה ולישראל במתן התורה שהוא מהנפלאות הגדולות שנעשו להם? ...

וכשאמר 'ויספר משה לחתנו... את כל התלאה אשר מצאתם בדרך' ואמר יתרו מזה 'עתה ידעתי כי גדול ה' - למה לא סיפר לו מעמד הר סיני וממנה יודע כי ה' אמת ותורתו אמת?' ואכן, מפסוקי התורה ניתן להביא ראיות הן לשגיטה לפיה יתרו הגיע לפני מתן תורה והן לזו הגורסת כי יתרו בא לאחר מתן תורה. אף הרמב"ן עצמו אינו מציע פתרון חד וחלק, וכדבריו: "ואולי נאמר ששמע יתרו בארצו מיד כי הוציא ה' את ישראל ממצרים, ונסע מארצו והגיע אל משה אחרי היותו חונה בהר סיני אחר מתן תורה". בהמשך מציע הרמב"ן פירוש אחר: "והקרוב אלי לתפוש סדר התורה, שבא קודם מתן תורה בהיותם ברפידים... ונסע עמהם מרפידים אל הר סיני".

כלי יקר שמות (פרשת יתרו) פרק יח פסוק א

(א) וישמע יתרו כהן מדין חותן משה וגו'. בילקוט (רמז רסח) מסיק מה שמועה שמע ובא ר' יהושע אומר מלחמת עמלק שמע ובא, ר' אלעזר המודעי אומר מתן תורה שמע ובא, ר' אליעזר אומר קריעת ים סוף שמע ובא. לכאורה נראה שיתרו שמע הכל, כי לא מראש בסתר דיבר ה' עמהם בהר סיני, וכן היה קולו הומה ושמעו עמים ירגזון, ואם כן במה נחלקו, ומדנקט ובא שמע מינה שאין מחלוקתם מה שמע כי הכל מודים ששמע את כל אשר עשה וגו', כמו שמשמע בכל פרשה זו שיתרו שמע את כל הנעשה אך שעיקר מחלוקתם איזו שמועה גרמה לו לבוא עם אשתו ובניו של משה, לכך נקט לשון ובא בכולם, וכולם הבינו שכל פסוק ראשון זה נמשך לפסוק ויבוא יתרו וגו', וכאילו אמר לפי ששמע איזה חידוש שהכריחו לבוא על כן בא ויקח עמו את צפורה אשת משה, וקשה להם מה שמועה שמע שגרמה לו לבוא עם אשת משה ובניו:

רבי יהושע אומר מלחמת עמלק שמע, כי אמר ה' שיהיה מלחמה בעמלק מדור דור ויתרו היה דר בין העמלקי, שנאמר (שמואל - א טו ו) ויאמר שאול אל הקיני רדו סורו מתוך עמלקי פן אוסיפך עמו ואתה עשית חסד עם ישראל בעלותם ממצרים, וחשב יתרו אם לא אחזור ואזווג את בתי למשה אם כן כשיהיה מלחמה בעמלק ילחמו גם בי, על כן בא עם אשתו לחזור ולזווג אליו אחר שלוחיה, כי אמר שיעשו חסד עמו בעבור חתנו משה ובניו כי הבנים בניו ובני:

רבי אלעזר המודעי אומר מתן תורה שמע ובא, שנאמר שם אל תגשו אל אשה, וחשב יתרו לדרוש אותו קל וחומר אשר דרש דרש משה, ומה ישראל שלפי שעה קיבלו את התורה פרושו מן האשה כל שכן משה שהשכינה מדברת עמו כל שעה שיהיה פרוש מאשתו מכל וכל ולא ישלח עוד אחריה, על כן בא יתרו והביא למשה את אשתו כדי שתדור אצלו כתפארת אדם לשבת בית (ישעיה מד יג) כדת משה וישראל:

רבי אליעזר אומר קריעת ים סוף שמע ובא, כי הוא סובר שמשעה שלחה בגט פטורין, כדמסיק בילקוט בפרשה זו (רמז רסח), וחז"ל אמרו (סנהדרין כב א) קשה לזווגם כקריעת ים סוף, וזה בזיווג שני, וכפי הנראה שזיווג שני זה היינו המחזיר גרושתו, לפי שפירוד וזיווג זה דומה לפירוד וזיווג של מי הים, כי מתחילה היו המים מחוברים חיבור טבעי וכאשר עבר עליהם רוח קנאת ה' ליתן ריוח בין הדבקים מאז קשה לחברם, ואף על פי כן ראה כי כאשר רצה ה' בחיבורם שנית עלה זיווגם יפה, כך חשב יתרו שכמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם. והנה ראה יתרו שאחר שלוחיה שפטרה משה בגט נתבטל הזיווג וחיבור הטבעי כי מאיש לוקחה זאת, וחשב שמעתה אי אפשר שיתחברו יחד לדור באהבה וריעות כבראשונה, וכאשר שמע ענין קריעת ים סוף שאחר פירודם שבו לאיתנם כאילו לא נפרדו מעולם, אז ראה שיש תקוה אל הזיווג השני שזיווגו יעלה יפה, כמו שבקריעת ים סוף אפשרי כך אפשרי לזווגם, על כן לקח את צפורה בתו ובא וכו', וזה פירוש יקר:

הרב מידן

"תנא: באותו היום השיב רבי אליעזר כל תשובות שבעולם ולא קיבלו הימנו. אמר להם: אם הלכה כמותי - חרוב זה יוכיח. ... חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי - מן השמים יוכיחו. יצאתה בת קול ואמרה: מה לכם אצל רבי אליעזר שהלכה כמותו בכל מקום! עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: לא בשמים היא. - מאי לא בשמים היא? - אמר רבי ירמיה: שכבר נתנה תורה מהר סיני, אין אנו משגיחין בבת קול, שכבר כתבת בהר סיני בתורה אחרי רבים להטות."

(בבלי בבא מציעא נט ע"ב)

קטע מפורסם זה הוא חלק מסיפור על תנורו של עכנאי. בקטע מתוארת מחלוקת יסודית בין ר' אליעזר לר' יהושע. לפי ר' אליעזר הלכה נקבעת מהשמיים, ואילו לפי ר' יהושע ההלכה היא מערכת ארצית עליה ממונים בני אדם.

נדמה שניתן בקלות לקשר מחלוקת זו למחלוקת אחרת של אותם תנאים בהקשר לפסוק הפתיחה של פרשתנו:

"וַיִּשְׁמַע יְתֵרוֹ כִּהְנֶה מִדִּין חֹתֵן מֹשֶׁה אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ כִּי הוֹצִיֵא ה' אֶת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם." (שמות י"ח, א)

"וישמע יתרו כהן מדין - מה שמועה שמע ובה ונתגייר? ר' יהושע אומר: מלחמת עמלק שמע, שהרי כתיב בצדו: ויחלש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב; .. ר"א אומר: קריעת ים סוף שמע ובה, שנא': ויהי כשמוע כל מלכי האמורי." (בבלי זבחים קטז ע"א)

לפי ר' יהושע השמועה שהביאה את יתרו היא על מלחמת עמלק. לעומתו, ר' אליעזר סובר שהשמועה היא על קריעת ים סוף. כאמור, מסתבר לומר ששורש המחלוקת דומה. גם כאן ר' יהושע סובר שהנס הגדול יותר, מה שיותר סביר שיגרום לגויים לדבוק בה' הוא דווקא אירועים יותר ארציים כמו מלחמת עמלק, ולא ניסים, כקריעת ים סוף. בהקשר זה נזכיר שוודאי שגם במלחמת עמלק היה נס, "ידי משה" שיחקו תפקיד משמעותי, אבל הם היו במרחק מהקרב עצמו, שנערך ע"י לוחמים אנושיים מעמ"י, להבדיל מקריעת ים סוף, בה לא היה מימד ארצי כלל. ר' אליעזר סובר בדיוק את ההיפך - ככל שהנס יותר גלוי וחריג כך הוא יותר מרשים, כך הוא יוצר קידוש ה' רב יותר בקרב העמים. אם נרצה לכנות את זה בשמות קוד אפשר לשאול מה יותר מרשים, הניסים העל-טבעיים בפסח או הניסים הטבעיים בחנוכה ובפורים, שעירבו מלחמה ממשית.

לכאורה סברתו של ר' אליעזר הרבה יותר מובנת. באמת לכאורה ככל שהנס יותר מרשים יותר, פחות טבעי, כך הוא יוצר התפעלות רבה יותר. כנראה שר' יהושע יטען, שאמנם ההשפעה של התערבות ברורה של ה' חזקה יותר, אבל היא מיידית בלבד.

הרב עמיטל

יש לתמוה מדוע התורה מספרת על בואו של יתרו דווקא כאן: הרי ההמשך הטבעי של יציאת מצרים הוא מעמד הר סיני: "וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ אֶת הָעָם מִמִּצְרָיִם תַּעֲבֹדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה" (ג', יב), ופרשת בואו של יתרו נראית שולית וקוטעת את הרצף. תמיהה זו גדולה במיוחד לפי הדעה במכילתא שיתרו בא רק לאחר מעמד הר סיני: מה ראתה התורה לשנות את הסדר ולהקדים את תיאור בואו של יתרו לתיאור מעמד הר סיני? גם לפי הדעה שיתרו בא קודם מעמד הר סיני, ואין כאן חריגה מן הסדר, לכאורה היה עדיף לספר על כך לאחר מתן תורה, ולא לקטוע את הרצף.

'וַיִּתְּצֵבוּ בְּתַחֲמֵית הַקֶּר' (י"ט, יז) – אמר ר' אבדימי בר חמא בר חסא: מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית, ואמר להם: אם אתם מקבלים את התורה, מוטב, ואם לאו, שם תהא קבורתכם! (שבת פח.)

תוס' שם (ד"ה "כפה") תמה על דברי הגמרא: הרי בני ישראל אמרו "נעשה ונשמע", וקיבלו את התורה מתוך רצון, ולא מתוך כפייה. תוס' מציע תירוץ דחוק לקושייה זו, אולם לכאורה ניתן לתרץ, שגם אם לא היתה כפייה פיזית לקבל את התורה, היתה כפייה שכלית ורגשית לעשות כן. עם ישראל ראה כל כך הרבה ניסים גלויים, שהיה לו ברור כי יש לציית לדברי ה' ולקבל את מצוותיו, ולא עמדה בפניו בחירה אמיתית. עובדה זו אינה פוגמת בקבלת התורה של בני ישראל בטווח הקצר, אולם היא יוצרת בעיה לטווח הארוך. הדורות הבאים לא בהכרח יראו ניסים גלויים, ולכן הם יזדקקו לקבלת תורה מסוג אחר. המודל של מעמד הר סיני שייך רק לאותו הדור. הדורות הבאים צריכים לקבל את התורה מתוך אמונה והבנה, ולא מתוך ניסים גלויים. בהמשך הגמרא שם נאמר: אמר רב אחא בר יעקב – מכאן מודעא רבה לאורייתא. אמר רבא – אף על פי כן, הדור קבלוה בימי אחשוורוש

בתקופת אחשוורוש הבין עם ישראל עד כמה הקב"ה משגיח עליהם ועוזר להם בצורה נסתרת בלא ניסים גלויים, וחזר וקיבל את התורה מתוך הכרה זו. כך ניתן להבין מדוע פרשת בואו של יתרו מופיעה דווקא כאן, לפני מתן תורה. הגמרא למדה את דיני הגירות ממה שנצטוו בני ישראל במעמד הר סיני. התורה הקדימה את בואו של יתרו למעמד הר סיני, כדי להראות שיש גם דרך חלופית של גירות. יתרו לא ראה בעיניו ניסים גלויים, הוא רק שמע עליהם. לא היתה לו כפייה רגשית להתגייר. רש"י (י"ח, ט) כותב שבשרו נעשה חידודים כדאשר שמע על מפתם של מצרים. הגירות לא היתה מובנת מאליה עבורו, ובכל זאת הוא בחר להתגייר מתוך הכרה בגדולתו של הקב"ה. זהו אפוא מודל שונה של קבלת עול מלכות שמיים ועול מצוות, והתורה ראתה צורך להציב אותו, קודם שהיא מתארת את מעמד הר סיני. בכך רצתה התורה להדגיש: ניתן לקבל עול מלכות שמיים ולהגיע לאמונה גם בלא ניסים גלויים.

הרב שמואל מקארוב

שעיקר היה קשה לרש"י ז"ל מפני מה בא, הרי יכול מרע"ה לכתוב לו את התורה בכתב ולשלוח ליתרו לביתו, וע"ז השיב רש"י ז"ל קי"ס ןמלחמת עמלק, הרי שראה שאחר קי"ס עוד היה יכול להיות מלחמת עמלק, בוודאי גם עמלק שמע מקי"ס הניסים הגדולים אשר עשה השי"ת עם ישראל, ולא השגיח על זה, רק עשה מלחמה עם ישראל, ודאי גרם לו לזה משום שהיה עמלק יושב בביתו ולא הלך אחרי ישראל משום זה נתקרר ובא לישראל למלחמה, וכאשר שמע יתרו זאת באם שהאדם יושב בביתו נתקרר אעפ"י שיודע מהניסים והנפלאות, עי"ז בא יתרו למדבר.

הרב יצחק מוורקא

הקושיא מבואר בזה כי מקרא מלא מפורש אחריו כי הוציא את בני"י ממצרים ונראה בזה כי יתרו רצה להתדבק א"ע מכבר בקשר אחדות ישראל אבל להיותו נודע במעלות ישראל שהיו בני אברהם יצחק ויעקב, לא היה זה ביכולתו כי הרגיש בעצמו שעדיין אינו מנוקה מהעוונות לגמרי והאיך יכנס ביניהם פן ירוצו גלגלתו, והאיך בא עתה? ולז"א ששמע קי"ס שראתה שפחה בים מה שלא ראו הנביאים ומלחמת עמלק שעדיין יש להם מלחמת היצר הנקרא עמלק וע"כ שלא מצד מעלתם זכו לכך וקרוב ה' לכל קוראיו לכן בא להתגייר.